
יהודים צ'כוגרמנים ועוד - דברי תגובה

Author(s): דימיטרי שומסקי

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. (תשס"ה), (ע), חוברת ג, pp. 393-400

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70036906>

Accessed: 28/11/2011 02:57

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

יהודים צ'כּוֹ-גרמנים ועוד – דברי תגובה

מאת דימיטרי שומסקי

בשעה שכתבתי את מאמרי הייתי מודע לכך שלאור השתלטותו של 'שיח הזהות' על מדעי הרוח והחברה, שאנו עדים לה בייחוד בשני העשורים האחרונים, המושג 'היהדות הצ'כּוֹ-גרמנית' – שבו השתמשתי להשלמת התמונה הסוציו-תרבותית של יהודי 'הארצות הצ'כּוֹיות' ב-"fin-de-siècle" – עלול להתפרש כמונח המסמן את זהותם העצמית של היהודים. משום כך, ראיתי לנחוצי להבהיר במפורש כי 'במושג הזה אינני מתכוון בשום פנים ואופן למין "זהות" צ'כּית-גרמנית-יהודית מסוימת' כי אם 'למיקומם הסוציו-תרבותי של אותם אישים יהודים שלא תפסו את עצמם כמונחים חד-תרבותיים, וכן למכלול החוויות שאליהן נחשפו הדמויות הללו מתוקף המיקום הזה'.¹

המושג 'חוויה', שאותו העדפתי על המושג 'זהות', איננו בבחינת התפלגות סמנטית אלא עניין של עיקרון. אף שאינני מסכים לטענתם הגורפת של שני הסוציולוגים האמריקנים רוג'רס ברובקר ופרדריק קופר, שאין למושג 'זהות' כל ערך אנליטי, אני נוטה לקבל את הסתייגותם הספציפית יותר, שאין להשתמש במושג הזה לשם תיאור תופעות, כגון רבגוניות ונזילות סוציו-תרבותית. חששם המרכזי מכך נסב על הפער המזדקר לעין שבין משמעותה היומיומית של 'זהות', המניחה מידה ניכרת של חדגוניות (sameness), לבין ריבוי של זיקות ושל דפוסים תרבותיים, הנכללים לאחרונה יותר ויותר במסגרת הקטגוריה הזאת בשיח המדעי.² הניסיון מחויב ההיגיון להתגבר על פער זה עלול להביאנו, במקרה הטוב, לידי הבניה מלאכותית של זהות-על 'היברידי' בתור תערובת מוגמרת וסטטית של זהויות או של 'מהויות' חדגוניות;³ ואילו במקרה הגרוע אפשר שנמצא את עצמנו מתעלמים מן המתחים שבין זיקות תרבותיות שונות של היחיד שאנו כוללים בתוך 'קבוצת זהות' נתונה, או ממעייטים בערכם של ההבדלים בדפוסי זהות והתנהגות סוציו-תרבותית בין אוכלוסיות שונות. לעומת זאת המושג 'חוויה', המציין – לא יותר אך גם לא פחות – את המפגש של יחידים וקבוצות עם סביבתם הסוציו-תרבותית, אינו מחייב התחבטות בשאלות של קטגוריזציה קיבוצית או אינדיבידואלית. ככל שמדובר במשולש הגרמני-היהודי-הצ'כּוֹ ב-"fin-de-siècle", הרי התפיסה של 'יהדות צ'כּוֹ-גרמנית'

1 ד' שומסקי, 'היסטוריוגרפיה, לאומיות ודו־לאומיות: יהדות צ'כּוֹ-גרמנית, ציוני פראג ומקורות הגישה הדו־לאומית של הוגו ברגמן, ציון, סד (תשס"ד), עמ' 60–61.

2 R. Brubaker & F. Cooper, 'Beyond "Identity"', *Theory and Society*, XXIX (February 2000), p. 11

3 מפני הבנה פשטנית כגון זו של תופעת ה'היברידיזציה' (hybridity) התרבותית הזהיר הומי ק' באבא, כאשר שקד על פיתוחו של מושג ה'היברידיזציה', H.K. Bhabha, 'DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation', *Nation and Narration*, ed. H.K. Bhabha, London–New York 1990, p. 314

במובן של 'חוויה' מאפשרת לנו אפוא להתחקות נאמנה אחר סיפורי חייהם של אותם יהודים שנחשפו במועד להשפעות סביבתם הדו-תרבותית, אך עם זאת לא גיבשו בהכרח 'זהות' צ'כית-גרמנית-יהודית מובנית.

תגובתו של מרטין ויין למאמרי מאשרת בעליל, כמדומני, שחששותי פן יובן המושג 'היהדות הצ'כו-גרמנית' במונחים של 'זהות' לא היו בלתי מוצדקים. בצאתו מנקודת הנחה שכוונתי לא הייתה אלא ל'זהותם' של יהודי ארצות בוהמיה, מבקש ויין להשלים את המושג שקבעתי בממד נוסף של זיקה בין דתית יהודית-נוצרית. הוא מעלה בכך למעשה מושג חדש, 'יהודו-נוצרים צ'כו-גרמנים', שיש בו, לדידו, כדי לאפשר הבנה מלאה יותר של יהודי בוהמיה במפנה המאות. אם את המושג 'יהדות צ'כו-גרמנית' הצעתי ביחס לחלקים מסוימים בלבד בקרב יהודי בוהמיה ופראג, ובהם מקצת האישים הציונים הבולטים, הרי המושג שקבע ויין נועד לספק נוסחה ממצה לתיאור זהותם העצמית של כלל היהודים, כפי שאנו למדים מנקיטתו הבלתי מסויגת במונחים קולקטיביים מכליליים. אמנם, לכאורה נראה שהמושג שלו גמיש דיו כדי למלא את המשימה הזאת ביעילות יתרה. דא עקא, עצם הגיבוש של מסגרת מושגית אחת חובקת-כול כגון זו, ממקפת ומורכבת ככל שתהיה, כרוך כמדומני בצמצום השוני בדפוסי הזהות וההתנהלות הסוציו-תרבותית בין יהודים ללא יהודים. כדי לבסס את קטגוריית 'יהודו-נוצרים צ'כו-גרמנים' שלו נוקט ויין בשני מהלכי צמצום ממין זה, ועל הקשיים הטמונים בכל אחד ואחד מהם אבקש לעמוד בקצרה להלן.

(א) ויין מערער בתוקף על טענתם של חוגי הלאומנים הגרמנים והצ'כים ב-fin-de-siècle לגבי ייחודיותה הדו-לשונית של אוכלוסיית יהודי בוהמיה ופראג. לדידו, תופעות של דו-לשוניות ושל כפל תרבות אפיינו את כלל תושבי 'ארצות הצ'כיות' בעידן המודרני, יהודים ונוצרים כאחד. בנקודה זו אינני חולק כהוא זה על ויין. אדרבה, בניגוד לדברים שהוא מייחס לי, לא טענתי בשום מקום במאמרי שדו-לשוניות כתופעה סוציו-תרבותית בבוהמיה אפיינה אך ורק את היהודים. לאמיתו של דבר, נראה שגם הלאומנים האנטישמים משני צדי המתרס היו מסכימים לכך שלא רק היהודים היו נגועים ב'מגפת' הדו-לשוניות אלא גם אוכלוסיותיה הלא-יהודיות של בוהמיה. כך, למשל, קובעת יארסלבה פרוכאזקובה, מחברתו של אחד הפמפלטים האנטישמיים הארסיים שהפיצו אנשי מפלגת 'הצ'כים הצעירים' בשלהי המאה הי"ט. היא מקדישה אמנם את חלק הארי של חיבורה להתקפות על הפכפכותם הלשונית והלאומית של 'היהודים הצ'כיים', אך בנשימה אחת היא מדגישה שהתופעות המסוכנות בעיניה של דו-לשוניות ושל עמימות לאומית רווחות גם רווחות בקרב האוכלוסייה הצ'כית של פראג.⁴ מגמה דומה עולה גם מביטאון תנועתו הפן-גרמנית האנטישמית של גיאורג פון שינרר (Schönerer), שהזהיר את תושבי העיר הגרמנית אָגֶר (Eger) שבמערב בוהמיה מפני 'התנחלות' (Niederlassung) של היהודים דוברי הצ'כית בלב האוכלוסייה הגרמנית. הוא התקף בכך לא רק את היהודים הדו-לשוניים, המתחזים בקלות לגרמנים או לצ'כים בהתאם לנסיבות הדמוגרפיות, אלא אף את אותם הגרמנים המתייחסים בקלות ראש לתופעות של האמביוולנטיות הלשונית בחברתם.⁵

J. Procházková, *Český lid a Český Žid*, Praha 1897, pp. 51–53 4

'Niederlassung eines tschechisch-jüdischen Schneiders in Eger', *Egerer Neueste Nachrichten*, 26.5.1909, p. 4 5

אכן, ככל שמדובר בדפוסי השימוש הלשוני לבירור תופעה סוציו-תרבותית, אנו רשאים לקבוע שהדו-לשוניות הייתה בבחינת סימן היכר מובהק של הוויית חיי היומיום של כלל האוכלוסייה ב'ארצות הצ'כיות' בתקופה הנדונה. ואולם לציון בעלמא של עובדה כוללנית זו תהיה, כמדומני, משמעות אנליטית מוגבלת אם לא נתייחס לשאלת תפיסתה של תופעת הדו-לשוניות הצ'כו-גרמנית בשיח הציבורי הבוהמי ברגע המכריע של מיסוד שלוש הזהויות הלאומיות בבוהמיה, שחל במפנה המאות. והנה, בדיוק לנוכח סוגיה זו, של היחס בין שיה לאומי להווייה דו-לשונית ודו-תרבותית, אנו מתוודעים לשוני המהותי בין יהודים ללא-יהודים. בשנת 1868 עדיין טען בתוקף ההיסטוריון הצ'כי הדגול ומייסד המפלגה הלאומית פרנטישק פאלאצקי (Palacký, 1876–1798) כי 'האומה הצ'כית, וזאת איננו יכולים ואיננו רוצים להסתיר, היא אומה דו-לשונית'.⁶ והנה לאחר מהומות 1897, שפרצו על רקע פרסומן וביטולן של תקנות באדני הנודעות,⁷ החלו אפילו מנהיגים צ'כים מתונים כמו תומש מאסאריק להדגיש יותר ויותר את הצורך לעצב תרבות צ'כית עצמאית, מתוך 'טיהור' מהשפעתה המנוונת של המסורת התרבותית הגרמנית.⁸

עיונותם של מקדמי הלאומיות הגרמנית בבוהמיה כלפי תופעות של דו-לשוניות וכפל תרבות הייתה גלויה וחריפה אף יותר. בעידודו של תאודור מומזן, אליל הליברליזם הגרמני מן הקיסרות הווילהלמית, שהשמיץ בשנת 1897 דברי תמיהה וחרדה מפני האפשרות שהגרמנים של בוהמיה ומורביה עלולים להיחשף, בעקבות תקנות באדני, לשפת ה-'Unkultur' הצ'כית,⁹ עמלו התועמלנים הלאומנים הגרמנים ללא ליאות, בייחוד באזורי התפר הצ'כו-גרמניים, להניע את האוכלוסייה הגרמנית המקומית להקפיד על טוהר השפה הגרמנית.¹⁰ כנגד זאת, טיבו של שיה הלאומיות היהודי בבוהמיה ובפראג בתקופה המקבילה היה שונה בתכלית, הואיל ומקדמיו המרכזיים חתרו דווקא לחזק באמצעותו את זיקותיה הדו-לשוניות היומיומיות של האוכלוסייה היהודית, ואף ראו ברב-תרבותיות יהודית אחד המרכיבים המכוננים של הזהות הלאומית היהודית. לשם המחשה נוספת של הדברים, שאת קצתם הבהרתי במאמרי, אסתפק כאן במובאה ממאמרו של הוגו הרמן (1887–1940), אחד המנהיגים הבולטים של ציוני בוהמיה בראשית המאה הכ' ועורכו הראשי של ביטאון ציוני פראג *Selbstwehr* בשנים 1912–1914:

6 H. Agnew, 'Noble Natio and Modern Nation: The Czech Case', *Austrian History Yearbook*, XXIII (1992), p. 66

7 תקנותיו של ראש הממשלה האוסטרי קזימיראד' באדני (Badeni) לבוהמיה ולמורביה, שפורסמו ב-22 באפריל 1897, העניקו ללשון הצ'כית מעמד שווה לזה של הגרמנית בתחום הבירוקרטי שבאזורי הרוב הצ'כי, וכללו אותה בקטגוריה של 'שפה רשמית פנימית' (vnitřní úřední jazyk [innere Amtssprache]) של הפקידות הממלכתית, היינו שפה שבה נידונו בדרג הבירוקרטי כל אותם עניינים שהיו קשורים לפניות הציבור. הפולמוס הסוער שפרץ בעקבות פרסום התקנות, אשר הסתיים בביטולן ובהתפטרותו של באדני בדצמבר אותה השנה, לווה בהתנפלויות של הגרמנים על הצ'כים ובפגיעות ברכושם בערי הרוב הגרמני בצפון בוהמיה ובמערבה, ומנגד במהומות דומות נגד הגרמנים בפראג ובערי הרוב הצ'כי.

8 B. Garver, *The Young Czech Party 1874–1901 and the Emergence of a Multi-Party System*, New Haven–London 1978, pp. 252–253

9 *Neue Freie Presse*, 31.10.1897, p. 1

10 P. Judson, *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*, Ann Arbor 1996, p. 260

'תרבותם' של יהודי בוהמיה ומורביה] איננה צ'כית, וכן איננה גרמנית, כי אם יהודית במובן שהאישים היהודים נושאים בתוכם אלמנטים תרבותיים גרמניים, סלאביים ויהודיים.¹¹ היינו, בשעה ששתי התנועות הלאומיות הלא-יהודיות ב'ארצות הצ'כיות' שקועות במלחמת חרמה נגד ה'אוטרקוויזם' הלשוני, מבקשים הבולטים שבציוני הכירה הבוהמית לשוות לדו-לשוניות משמעות של נכס לאומי-תרבותי יהודי. כיצד אפוא נוכל להסביר את השוני הזה?

(ב) פן אחד של התשובה על שאלה זו ניתן למצוא, לדעתי, בנסיבות הייחודיות של התפתחות האתניות היהודית בבוהמיה בשני העשורים האחרונים של המאה ה'ט'. בנקודה זו אנו מגיעים להתייחסות אל מהלך הצמצום השני של ויין, במסגרת מגמתו להפחית ממשקלם של קווי האופי המיוחדים של יהודי בוהמיה בתקופה המודרנית, מהלך שעיקרו שלילה מוחלטת של קיום התודעה האתנית בקרב יהדות זו. שלילה זו נובעת אל-נכון מתוך אי-נוחות מסוימת שמגלה ויין לנוכח גוון בדלני מהותני (essentialist) של מושג ה'אתניות', גוון שאיננו מתיישב עם הוויית חייה הרבת-תרבותית של יהדות בוהמיה הדו-לשונית. לטענתו, אין המושג 'אתניות' אלא בחינת מסווה ל'שיח תורשתי-גנטי', ועל כן הוא 'חסר רלוונטיות בדיון על שפה ודת', כי הקשרו סביבתי ולא תורשתי.

גישתו זו של ויין למושג ה'אתניות' עולה בקנה אחד עם אופן השימוש החד-צדדי שעושה ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית, זה כשלושה עשורים, במחקר הסוציולוגי והאנתרופולוגי על אתניות וזהות, מאז גילתה לראשונה עניין מתודולוגי בדיסציפלינות אלה. לפי אבחנתו הקולעת של יונתן פרנקל, התחדשותו המתודולוגית של תחום היסטוריוגרפי זה מושפעת בעיקר מאותם המחקרים במדעי החברה שנוטים להבין את התודעה האתנית והלאומית לא כתוצר של כוחות סביבתיים כי אם כגורם העומד בזכות עצמו דווקא.¹² בהקשר הספציפי יותר של השפעת תחום הלימודים האתניים על ההיסטוריוגרפיה היהודית, פירושו של דבר הוא שההיסטוריונים הנעזרים בתובנותיה של דיסציפלינה זו במסגרת הדיון על תודעה אתנית יהודית בוחרים לאמץ מתוכה את הגישה הפרימורדיאליסטית (primordialist) בחקר האתניות מבית מדרשם של אדווארד שילס (Shils) וקליפורד גירץ (Geertz).¹³ גישה זו מבליטה בתוך כלל תופעת האתניות רק את הממד השבטי-הקמאי, הנסב על אמונתם עתיקה היומין של בני אוכלוסייה מסוימת במוצאם המשותף, ומדגישה בכלל זה את יציבותם והמשכיותם של תכנים וערכים תרבותיים ייחודיים, המכוננים את תודעתם העצמית של בני קבוצה אתנית נתונה אל מול ה'אחרים'. במסגרת פרדיגמה זו מתוארות 'הקבוצות האתניות' כישויות תרבותיות הומוגניות המנותקות כביכול זו מזו; קווי האופי המייחדים אותן אינם תלויים כהוא זה במיקומן הסביבתי, אלא

11 H. Herrmann, 'Zur tschechisch-jüdischen Frage', *Selbstwehr*, 7.4.1911, p. 2.

12 'פרנקל, 'התבוללות והישרדות בקרב יהודי אירופה במאה ה-19: לקראת היסטוריוגרפיה חדשה'; לאומיות ופוליטיקה יהודית: פרספקטיבות חדשות, בעריכת 'ריינהרץ, 'י' שלמון וג' שמעוני, ירושלים תשנ"ז, עמ' 45.

13 E. Shils, 'Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory', *The British Journal of Sociology*, VIII (1957), pp. 130-145; C. Geertz, 'The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States', *Old Societies and New States*, ed. C. Geertz, New York 1963, pp. 112-113.

ניזונים ממכלול של סמלים, מיתוסים וזיכרונות קולקטיביים, המקיימים את עצמם באורח אוטונומי ואימננטי מתוקף רציפותה ההיסטורית של הקולקטיביות האתנית.¹⁴ אגב קבלה בלתי מסויגת של עיקרי הגישה הזאת והחלתם על תופעת האתניות היהודית, מתעלמת ההיסטוריוגרפיה היהודית מן הגישה האינסטרומנטליסטית (instrumentalist) בלימודים האתניים.

גיבושה של גישה זו נוקף לזכותו של האנתרופולוג הנורבגי פרדריק ברט (Barth), שללא מבוא פורץ הדרך לאסופת מאמרים 'קבוצות וגבולות אתניים', שערך בשנת 1969, ספק אם ניתן היה לתאר את פני המחקר האנתרופולוגי על אתניות בדור האחרון.¹⁵ כבואו לפתח כמה מרעיונותיו של מכס ובר, מן הפרק המפורסם 'זיקות השותפות האתנית' ('Ethnische Gemeinschaftsbeziehungen') שבכרך הראשון של 'כלכלה וחברה' שלו,¹⁶ קבע ברט כי יחידות אנושיות המוגדרות כקבוצות אתניות הן בסיס לפעולת גומלין חברתית בין בני אדם, שחלקים נכבדים ממנה מתנהלים ברמה של משא ומתן בין-אתני.¹⁷ לדעתו גבולות (בין)-אתניים לא רק מבטאים את מכלול ההבדלים הנראים לעין שבין קבוצות אתניות שונות, כמו הבדלי גזע, שפה ואינטרסים סוציו-אקונומיים או פוליטיים פרטיקולריים, אלא גם משמשים כמעין ערוצים שדרכם מתקיימות השפעות גומלין בין-תרבותיות וזיקות חברתיות בין-אתניות.¹⁸ במילים אחרות, ההכרה של היחיד או של הקבוצה בעצמיותם האתנית הייחודית איננה מוליכה בהכרח להסתגרות ולהינתקות מסביבתם הסוציו-תרבותית, ובנסיבות מסוימות יכולה לשמש דווקא כעמדת פתיחה לעבר דו-שיח עם תרבויות הסביבה וכבסיס לארגון יחסי חברה וקשרי גומלין עם ה'אחר'.

פרדיגמה דיאלקטית זו, שניתן ליישמה מן הסתם על פרקים ומציאויות שונים לאורך ההיסטוריה היהודית,¹⁹ רלוונטית במיוחד לגבי גילויי האתניות היהודית בבוהמיה ובפראג ערב עליית הצינונות. כוונתי לאגודה המרכזית לטיפול בעניינים יהודיים ('Der Centralverein zur Pflege jüdischer Angelegenheiten'), אשר הוקמה בפראג בשנת 1885, ובין מייסדיה היה עורך הדין הד"ר תיאודור וולטש – אביו של רוברט וולטש, מי שעתיד היה לעמוד בראשה בתחילת המאה הכ'. ויין מתעלם לחלוטין מקיומה של אגודה זו, שכללה בשנת 1893–1894 כשלושת אלפים חברים פעילים מפראג גופה, ועוד מאות חברים מכל רחבי בוהמיה. היא נוסדה בעיצומו של גל ההגירה היהודית הפנימית מהאזורים הכפריים הצ'כיים מוכי המשבר הכלכלי הגדול של שנות השמונים אל הכירה הבוהמית.

14 הראייה הפרימורדיאליסטית של קבוצות אתניות בולטת בייחוד במסגרת עבודתו של אנתוני ד' סמית

בחקר הלאומיות: A.D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, p. 15.

15 F. Barth, 'Introduction', *Ethnic Groups and Boundaries*, ed. F. Barth, Bergen 1969, pp. 9–38.

16 M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, I, Köln–Berlin 1964, pp. 305–311, esp. p. 307.

17 ברט (לעיל, הערה 15), עמ' 10.

18 שם, עמ' 15–16, 24–25.

19 אף שבמאמרו הפרוגרמטי 'דיאלקטיקת ההתבוללות' לא התייחס עמוס פונקנשטיין לתאוריה הברת'אנית, הרי על סמך מגוון דוגמאות מתולדות היהודים, למן תקופת המקרא ועד ימינו, הוא הגיע למסקנה דומה להפליא לזו של האנתרופולוג הנורבגי בדבר חוסר התועלת שבחיפושים אחר תרבות 'אותנטית' של קבוצה אתנית זו או אחרת. ראו: ע' פונקנשטיין, 'דיאלקטיקת ההתבוללות', זמנים, 55 (חורף תשנ"ז), עמ' 71.

היא נקטה מגוון של פעילויות כדי להתמודד עם המצוקה הכלכלית של המהגרים היהודים, לגבש סולידריות חברתית פנים-יהודית, ולטפח תודעה תרבותית יהודית פרטיקולרית. בין מפעליה החשובים של 'האגודה המרכזית' יש לציין את הקמתם של מוסדות מיוחדים להכשרת בעלי מלאכה יהודים, ייסוד בית ספר לאחיות, הגנה על האינטרסים של פועלים יהודים וארגון הרצאות וערבי עיון בנושאים יהודיים לציבור היהודי הרחב.²⁰ חשוב להדגיש, שאף על פי שמקצת מנהיגי האגודה היו מעורבים גם בחיי הקהילה היהודית של פראג, אין מדובר בשום פנים ואופן במוסד דתי, אלא בהתארגנות מובהקת על בסיס אתני, שמטרתה לבסס מחדש זהות יהודית קולקטיבית פוסט-אמנציפטורית על רקע העמקת תהליכי החילון בחברה היהודית.

ובנושא שאנו דנים בו, החפיפה האפשרית בין גיבוש זהות אתנית לסיגול מחודש של תרבויות הסביבה, מאלף במיוחד לתת את הדעת על שאיפתה המוצהרת של 'האגודה המרכזית' לגייס פעילים מכל שכבות החברה היהודית בפראג ובהומיה.²¹ לנוכח האפליה כלפי מהגרים יהודים יוצאי האזורים הצ'כיים, שאפיינה את הנהגת הקהילה היהודית הפראגית בכל הקשור למתן שירותים קהילתיים,²² הייתה שאיפה זו בבחינת התרסה נגד הממסד הקהילתי הגרמני-יהודי הוותיק. ואכן, אם נתבונן ברישמת חברי האגודה משנת 1897–1898, נמצא בתוכה, בצד בני העילית הכלכלית הגרמני-יהודית של פראג, כמו איל הטקסטיל זיגמונד מאוטנר (Mauthner), הקשור למוסדות הקהילה הגרמנית הפראגית, גם דמויות שהיו לרועץ לקהילה הרשמית, כגון: עורך הדין והפובליציסט יעקוב שארף (Scharf), מייסד 'האיגוד הלאומי הצ'כו-יהודי' (Národní jednota českožidovská), שדגל ברעיון האקולטורציה הצ'כית; הפרופסור למשפטים אלויז צוקר, חסיד מפלגת 'הצ'כים הוותיקים' וממקימי 'אגודת האקדמאים הצ'כו-יהודית' (Spolek českých akademiků-židů); ועורך הדין יוסף ז'אלוד (Žalud), אף הוא מפעיליה הבולטים של התנועה הצ'כו-יהודית.²³ בצד אישים מעין אלה, הקשורים במובהק לאחת משתי הישויות הלאומיות-התרבותיות הממוסדות, הגרמנית או הצ'כית, אנו נתקלים גם בשמותיהם של יהודים צ'כו-גרמנים שלא הייתה להם כל זיקה מוסדית לעניין האקולטורציה החד-תרבותית. בין האישים הללו מוכרים לידי הכפרים הצ'כיים, כמו הרזמן (Heřman) קפקא, אביו של פרנץ, וסלומון קוהן, אביו של הנס, וילידי פראג הגרמני-יהודית כמו אדולף ברוד, אביו של מוסס.²⁴ לפנינו אפוא מקרה מובהק של אתניות 'ברתיאנית', שכן מהלך הגיבוש של הקולקטיביות האתנית הפרטיקולרית לא היה כרוך בהאחדה תרבותית לשמה, אלא אדרבה, בריבוי זיקות תרבותיות, המאפיינות את חוויותיהם של בני קבוצה אתנית נתונה. גם במקרה זה ייחודיותה של החוויה היהודית בעינה עומדת: אם בספרה הציבורית הכללית בבוהמיה ובכירתה שרר בתקופה זו קיטוב צ'כו-גרמני ממוסד, הרי

T. Weltsch, 'Der Centralverein zur Pflege jüdischer Angelegenheiten', *Jahrbuch für die Israel. Cultusgemeinden Böhmens* (1893–1894), pp. 127–128

21 שם.

22 על גישתו המדירה של הממסד הקהילתי הגרמני-יהודי כלפי יהודים דו-לשוניים מערי השדה ומן הכפרים הצ'כיים התרעם, למשל, ותיק ציוני בוהמיה, היהודי הצ'כו-גרמני פיליפ לבנהרט (1858–1933):

F. Lebenhart, 'Die Cultuswahlen in Prag', *Die Welt*, V, 21, 23.5.1901

General-Versammlung des Centralvereines zur Pflege jüdischer Angelegenheiten (October 1898), pp. 47, 49

24 שם, עמ' 43, 45, 46.

ש'האגודה המרכזית' שימשה מעין תשתית מוסדית למפגש בין מספר מגמות תרבותיות, שתיווכו בו כביכול סוכנים יהודים מרקעים לשוניים-תרבותיים שונים. לאור זאת אין אפוא לתמוה על כך שהשלב הלאומי-הציוני של התפתחות הזהות היהודית בפראג, שכמה ממחולליו המרכזיים גדלו במשפחות של פעילי 'האגודה המרכזית', התאפיין בניסיון לכונן זהות יהודית דיאלוגית, שתשמש בסיס למעין משא ומתן בין יהודים לסביבתם ה(רב-)תרבותית.

לסיכום, לא אוכל שלא להידרש לאותה תפיסה מתודולוגית כללית העומדת בבסיס מגמתו של ויין לשלול מסיפורם ההיסטורי של יהודי בוהמיה את תכניו הייחודיים. מדובר בגישה המטילה ספק בעצם יעילותה האנליטית של הדיסציפלינה 'ההיסטוריה של עם ישראל'. לפי ויין, ניתן להגיע במסגרת דיסציפלינה זו – שכביכול נוטה מטבעה להתעלם מהשתלבותם ומהשתתפותם של היהודים בעולם המוגדר על ידי הלא יהודים – להבנה חלקית בלבד של יהדות בוהמיה במפנה המאות. סבורני שבמקרה הבוהמי ההפך הוא הנכון, ובמובנה. ישראל ברטל, בתגובתו להאשמות בקרתנות ובחוסר ממד גלובלי המתברות לאחרונה כלפי חקר תולדות עם ישראל, העלה טענה מאלפת, שדווקא ההתכחשות לממד המקומי עלולה להביא את המחקר ההיסטורי לתובנות מוגבלות לגבי הממד הגלובלי של מציאות היסטורית נתונה.²⁵ על דרך המשל הקונקרטי, העמיד ברטל זה מול זה את חקר התנועה הסוציאליסטית ואת חקר תולדות יהודי מזרח אירופה בתקופה המודרנית. לדעתו, חוקרי הסוציאליזם האירופי נזקקים להרבה פחות ידע בהיסטוריה היהודית ברוסיה ובפולין במאה הי"ט מאשר הידע בהיסטוריה של התנועה הסוציאליסטית שחוקרי יהדות מזרח אירופה נזקקים לו.²⁶ משמע, מי שעוסק במחקר הלוקלי של ההיסטוריה היהודית במזרח אירופה המודרנית יוכל, לבסוף, לגבש תמונה שלמה יותר של ההיסטוריה הסוציו-פוליטית האירופית המודרנית מאשר זה החוקר תנועה סוציאליסטית מן הפרספקטיבה הגלובלית. דומני שככל שהדברים אמורים בחקר המשולש הגרמני-היהודי-הצ'כי לאורך הדורות, ובפרט ב-fin-de-siècle, תובנתו של ברטל תקפה שבעתיים. וכך, ביטולה של מסגרת דיון פרטנית על תולדות היהודים גורע במובהק משלמות התמונה של תולדות 'הארצות הצ'כיות', שכן זוהי היסטוריה של שלוש תרבויות: הצ'כית, הגרמנית וגם היהודית. זאת ועוד, אם מבחינת התוכן ההיסטורי שיקפה ההווה היהודית בבוהמיה, לפחות ברבע האחרון של המאה הי"ט ובראשית המאה הכ', היפתחות הולכת וגוברת לדו-שיח עם שתי התרבויות הסובבות, הרי גם בשיטה ההיסטוריוגרפית תוליך ההתמקדות בתולדות היהודים את המחקר להגברת העניין בסביבתם הצ'כ-גרמנית ולהכרה מעמיקה ביותר של תולדותיה.

25 'ברטל, 'היסטוריה של עם ישראל – שק החבטות של מדעי הרוח', קתדרה, 81 (תשרי תשנ"ז), עמ' 180.

26 שם.

CENTER FOR ADVANCED JUDAIC STUDIES

University of Pennsylvania

Post-Doctoral Fellowship 2006–2007

Application Deadline: November 1, 2005

JEWISH, CHRISTIAN, AND MUSLIM LIFE UNDER CALIPHS AND SULTANS

This fellowship program is designed to engage scholars from within Jewish Studies, who specialize in Jewish life under Islamic rule, in fruitful conversation with scholars in Arabic, Syriac, Persian and Ottoman studies. By bringing together experts from these disparate disciplines who deal with aspects of Jewish, Christian, and Muslim life within pre-modern Islamic polities, we hope to encourage a broad view of Islamic societies and to foster new approaches to their religious, ethnic, and linguistic diversity. The rich documentary evidence from the Cairo Genizah and new access to significant manuscript collections in the former Soviet Union and elsewhere spur this call to reevaluate how the fields of Islamic and Jewish studies intersect and to map out new directions for scholarship.

We anticipate that projects will deal with questions such as the following:

- Under Islamic rule, which factors unified and distinguished political majorities and minorities (e.g., language, residential and occupational patterns, economic life, social and religious customs)?
- How did religious minorities under Islamic rule—including Muslims in the first few centuries of Islam—define themselves and interact, compete and conflict with each other?
- How did modes of cultural and intellectual exchange—in the fields of philosophy, esotericism, science, scriptural exegesis, grammar, liturgy, poetry and law—shape and influence the intellectual production of each of the cultures?
- What models might we propose for representing the ways different groups functioned in society: borders and boundaries, hierarchies, centers and peripheries, patrons and clients, cultural hegemony?

The Center invites applications from scholars in the humanities and social sciences at all levels, as well as outstanding graduate students in the final stages of writing their dissertations. Stipend amounts are based on a fellow's academic standing and financial need with a maximum of \$33,000 for the academic year. A contribution also may be made toward travel expenses. The application deadline is November 1, 2005. Awards will be announced by January 15, 2006.

This program is organized with the cooperation of the Middle East Center at the University of Pennsylvania.

Applications are available on our website: www.cajs.upenn.edu

Or contact: Center for Advanced Judaic Studies

420 Walnut Street Philadelphia, PA 19106

Tel: 215-238-1290; fax: 215-238-1540;

email: allenshe@sas.upenn.edu